

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het leven van de zeventiende-eeuwse zeeman: Valse romantiek of werkelijkheid?

Braunius, S.W.P.C.

Citation

Braunius, S. W. P. C. (1980). Het leven van de zeventiende-eeuwse zeeman: Valse romantiek of werkelijkheid? *Mededelingen Van De Nederlandse Vereniging Voor Zeegeschiedenis*, 40/41, 11-22. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305596>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305596>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

de zeer gedetailleerde analytische inhoudsopgaven, die in beide drukken in alle delen voorkomen.

tweede druk eerste druk

deel I	= deel I, deel II/1+deel II/2, blz. 165
deel II	= deel II/2, blz. 166 tot en met deel III/2, blz. 377
deel III	= deel III/2, blz. 378 tot en met deel IV/2, blz. 412
deel IV	= deel IV/2, blz. 413 tot en met deel VI/1, blz. 269
deel V	= deel VI/1, blz. 270 tot en met deel VI/2, blz. 678

Het leven van de zeventiende-eeuwse zeeman: valse romantiek of werkelijkheid?

Mr S.W.P.C. Braunius

Ondanks de stroom van populaire en wetenschappelijke literatuur is de gewone zeventiende-eeuwse zeevarende in feite een schim gebleven. Men kan zich niet of nauwelijks een concrete voorstelling van hem maken. Omdat we in de geschiedschrijving niet anders bezig zijn dan met ons rekenschap te geven van het verleden¹⁾ en het zoeken naar gegevens die kunnen bijdragen tot de vormverandering van het geschiedbeeld van - in dit geval - de zeeman in vroeger eeuwen is het niet moeilijk te verklaren dat de vondsten in oude scheepswrakken zoveel aandacht in de media en musea krijgen. Die vondsten brengen ons dichterbij de zeeman van vroeger. Immers - het zij ronduit gezegd - bij het vieren van de glorie van maritieme verleden is het leven van de zeeman nogal verwaarloosd. Weliswaar komt in ieder maritiem geschiedwerk wel een hoofdstuk over het "leven en lijden van de zeeman" voor,²⁾ maar deze stukken zee-geschiedenis zijn voornamelijk geschreven vanuit een heroïsche generaliserende visie. Een opvatting die Crone in zijn oprecht verzet tegen een meer relativerende schrijfwijze als volgt weergeeft: Een echt stuk "zee-geschiedenis", (is) een drama ter zee, waarin het grote risico van de vaart en de hardheid van het leven aan boord van een schip op zijn krachtigst naar voren komen, waarin een sterk bewijs van trouw aan het schip, van groot zeemanschap, zelfopoffering en plichtsbetrachting (wordt) geleverd³⁾. Crone, wiens verdiensten voor de maritieme geschiedenis hier buiten discussie staan, vergat er nog bij te vermelden, dat het uiteindelijke gerecht rijkelijk besprenkeld met een saus van vaderlandsliefde werd opgediend.

Werd? Dat genoemde ingrediënten kennelijk nog steeds borg staan voor een sappig, goed verkoopbaar verhaal, leren de brochures waarin Time - Life Boeken de serie "De Zeevaart" aankondigt: "Een rijk geïllustreerde serie boeken geeft U de volle werkelijkheid die schuil gaat achter de oude scheepsjournalen, een werkelijkheid waarin tragedie en heldendom, verraad en manhaftige reddingen elkaar afwisselen, een werkelijkheid die bruist van actie, van verbeterde gevechten om de zeven zeeën en om grote rijkdommen". Ook is sprake van "het grandioze verhaal van schipbreuken, overvallen en reddingen op zee..... volgetuigde klippers die de kaap rondon..... roemrijke schepen en mannen die ze bevoeren. Hoe fraai de boeken ook mogen zijn: ik heb problemen met een dergelijke voorstelling van de werkelijkheid. Het verwijt aan de maritieme geschiedschrijvers dat zij zich aan valse romantiek schuldig maken, is kennelijk niet altijd onterecht⁴⁾.

Ondanks de meer relativerende stroming die de laatste jaren valt te bespeuren is het beeld dat van oudsher van Janmaat in de literatuur wordt geschilderd, in wezen nog onaangetast. Het is dat van de ruwe zeebonk, al dan niet met een blanke pit, ongedisciplineerd en losbandig. Aan boord kan hij alleen met slaag, kielhalen en op water en brood zittend in bedwang worden gehouden. Van zijn handel en wandel aan de wal bestaat zo mogelijk een nog triester beeld: hoerewaarden, zielverkopers, vrouwen van lichte maar aangename zeden en uiteraard de drank, doen de snel berooide zeeman in arren moede weer dienst nemen voor een volgende reis.

Hoe kon dit negatieve beeld ontstaan? Voor een deel kan het worden toegeschreven aan het feit dat vooral de uitwassen breed werden uitgemeten en ruimschoots de aandacht kregen. Treffend zegt Bouman in dit verband: "De historicus fixeert de spelers, die in het licht der schijnwerpers vóór op het toneel staan⁵⁾. Daarbij komt dat auteurs voor de beschrijving van de dagelijkse gang van zaken en de tuchthandhaving aan boord, bij gebrek aan feitelijke gegevens, de neiging hebben om te putten uit de reglementen (artikelbrieven) waarin draconische straffen worden bedreigd tegen soms geringe vergrijpen⁶⁾.

Dat ook grootheden zich hebben laten verleiden door de suggestieve kracht van de zwart op wit gestelde norm kan - het zij toegegeven achteraf-eenvoudig worden beoordeeld. Zo zegt Fruin, sprekend over de misdragingen van het krijgsvolk te land: "Men moet de talloze

plakkaten tegen de moedwil der soldaten en de artikelbrieven over de krijgstucht lezen, om er zich een begrip van te vormen⁷⁾. Hoe vaak de in de artikelbrieven bedreigde straffen daadwerkelijk werden opgelegd, is echter onbekend. Laat staan dat we dat aantal in relatie kunnen brengen tot het totaal aantal zeevarenden⁸⁾.

Maar misschien is vooral het feit dat Janmaat zelf de pen niet op papier (kon) zette(n) er debet aan, dat de handel en wandel van de schepling die het voetlicht niet haalde, aan de speurende blik van de maritieme geschiedschrijver is ontsnapt. In de plaats daarvan werden sobere vermeldingen in zakelijke scheepsjournalen vrijelijk geïnterpoleerd en daarna subjectief geïnterpreteerd, met alle risico's vandien. De minste was dan nog het verwijt: "U vertelde dingen, die niet in het boek (scheepsjournaal, Br.) staan". Vanuit zijn methode kon Mollema oprecht antwoorden dat klager zich vergiste: hij "had over sommige" pointes heengelezen⁹⁾. Wat daar van zij, van de zeevarende vond de geschiedschrijver slechts een luttel aantal documents humains. Zo vond Geyl¹⁰⁾ bijvoorbeeld een klein aantal brieven van en aan hogere functionarissen op de vloot (De Ruyter, De Wit, enz.). Deze brieven brengen ons echter niet dichterbij de persoon Janmaat. Wat dit betreft missen we een Nederlandse versie van Barlow's dagboek of van de maritieme verzie van het boek "Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd"¹¹⁾.

Zoals gezegd is er de laatste tijd een meer relativerende stroming in de maritieme geschiedschrijving te bespeuren. Voorts wordt bij het zoeken naar nieuwe wegen veel aandacht besteed aan het sociaal-economische aspect van het leven van Janmaat-modaal. Maar ook deze studies dringen niet door tot de kern: het persoonlijke leven, streven en beleven van de gemiddelde zeventiende-eeuwse zeeman. Laat staan dat we iets weten van de gevoelens die zijn geliefde of vrouw doorleefde. Nee, het persoonlijke reilen en zeilen van Janmaat en zijn thuisfront is voor ons in feite nog een gesloten boek.

Men kan zich zelfs afvragen of zij niet alsmat verder van ons af komen te staan, doordat wij bij gebrek aan nieuwe gegevens in de maritieme geschiedschrijving zijn gaan lijden aan een zekere mate van naschrijverij. Zo heb ik elders misverstanden rondom Piet Heyn uitgediept¹²⁾. Binnen het bestek van deze bijdrage thans een ander voorbeeld.

Vooraf wil ik stellen dat juist dit voorbeeldje werd genomen, omdat de wetenschappelijke integriteit van de te noemen auteurs buiten kijf staat. Hun werken behoren stuk voor stuk tot de beste op hun gebied; desondanks is er ergens in de keten van kennisoverdracht iets misgegaan ten nadele van de mannen op de oorlogsvloot.

Onlangs stelde Van Deursen in zijn voortreffelijke studie "Het koper geld van de Gouden eeuw"¹³⁾, dat de mannen op de oorlogsvloot van de zeevarenden de kwalijkste reputatie hadden. De bijbehorende noot verwijst naar Weber. Deze spreekt ter aangehaalde plaatse¹⁴⁾ over bootsvolk "dat als een verzameling rauwe gasten alom berucht was". Weber baseert zich op het werk van Elias¹⁵⁾, die schrijft dat ons zeevarende volk naar het oordeel van de tijdgenoten "grauw en geboefte" was. Op zijn beurt verwijst Elias naar Fruin. Deze komt temidden van vele pagina's tekst over het voornamelijk uit vreemdelingen bestaande Staatse leger en zijn veldtochten plotseling met de zeeman op de proppen: "De aard van het toenmalige krijgsvolk, te land en ter zee, weet is niet korter en bondiger te beschrijven dan met de woorden van Coster in zijn klucht van Tiisken van der Schilden, gedurende het Bestand vertoond: Het graauw loopt leech omdat niet en is te varen, en de krijgh is ghedaan, soodathet gheboeft meest loopt leech. Graauw en geboefte, zo mag men inderdaad het volk noemen, dat, met weinige oprechte vaderlanders in zijn midden en aangevoerd door enige uitstekende oversten, onze onafhankelijkheid op de Spanjaard overoverd heeft"¹⁶⁾

Het zou te ver voeren hier dieper op in te gaan. Voldoende is het te constateren dat een hedendaagse stellingname omtrent de zeevarenden bij de oorlogsvloot in de gehele Gouden eeuw uiteindelijk gebaseerd blijkt te zijn op een schimpscheut uit een klucht in het begin van de zeventiende eeuw, die bovendien in een verhaal over het leger er met de haren is bijgesleept. Hoezeer ik de tot relativering prikkelende liedjes van Robert Long ook waardeer, ik hoop toch niet dat het toeval ze tot basis voor historische qualificaties zal maken, maar dat ze in de juiste context en op hun waarde zullen worden geschat.

Een fundamentele herbezinning op de als vaststaand aangenomen gegevens en het zoeken

naar nieuwe gegevens in onontgonnen archieven lijkt mij noodzakelijk. Het moge dan zo zijn, zoals Bouman stelt, dat geen archief ons op het spoor kan helpen hoe bepaalde personen zich in werkelijkheid gedroegen¹⁷⁾; het is wel zo, dat die nieuwe gegevens een bijdrage kunnen leveren om tot een juister beeld van de zeevarende in vroeger dagen te komen. Zij kunnen een bijdrage leveren om het thans gangbare beeld van die zeevarende te vergruizen¹⁸⁾. Hopelijk kan het navolgende daaraan meewerken.

In het kader van een onderzoek naar de oude militair-maritieme wetgeving aan boord van de oorlogsschepen in de Republiek werden enkele jaren geleden nasporingen verricht in het Public Office te Londen. Het uitgangspunt was daarbij een oud Engels voorschrift, dat zegt, dat alle aan boord aangetroffen papieren naar het prijsgerecht moesten worden opgezonden. Zo ergens dan lag hier de sleutel om een goede doorsnee van alle aan boord van die schepen aanwezige officiële papieren te krijgen. Uit juridisch oogpunt zat er één zwakke stee in het uitgangspunt: oorlogsschepen behoeften niet door het prijsgerecht tot goede prijs te worden verklaard. Desondanks waren er goede redenen toch een onderzoek in te stellen¹⁹⁾. In de Legal Records werden de archieven van het High Court of the Admiralty aangetroffen (HCA)²⁰⁾. Hierin bleken met name de series HCA 30 en 32 voor Nederland van belang te zijn.²¹⁾

Was het onderzoek met het oog op het doel ervan niet geslaagd te noemen - de gezochte militair-juridische stukken werden er niet aangetroffen -, in ander opzicht werden de stoutste verwachtingen overtroffen. Dozen en nog eens dozen, letterlijk volgepropt met Nederlandstalige stukken, werden aangetroffen. Commissies, aanbevelingsbrieven, cognossementen, ladingboekjes, kwitanties, zeebrieven, vrijgeleides, handelsbrieven doorspekt met nieuwtjes en schandaaltjes, maar vooral: persoonlijke brieven van en aan zeevarenden, waarvan bij sommige het zegel zelfs nog niet verbroken was. De inhoud van de dozen besloeg alle Nederlands-Engelse oorlogen. Door tijdsgebrek gedwongen kon alleen van de stukken betreffende de Eerste, Tweede en het begin van de Derde Engelse oorlog globaal kennis worden genomen.

Hoe zijn die stukken hier verzeild geraakt? Aangenomen moet worden, dat alle papieren die aan boord van een Nederlands schip werden aangetroffen werden verzameld. Ook de voor een prijsprocedure niet belangrijke brieven, die het schip bij wijze van postdienst vervoerde. De brieven van en aan belangrijke personen werden er vervolgens uit verwijderd om deze te onderzoeken op voor de oorlogvoering belangrijke informatie. Dit verklaart waarom bijvoorbeeld Geyl brieven in een ander archief terug vond²²⁾. De rest van de stukken, soms inclusief de nog aanwezige brievenstasjes, in het formaat van de bekende plastic shagbuidel, of blikken brievenbusjes, ter grootte van een blikken sigarendoos, werden naar het prijsgerecht opgezonden. Na afloop van de prijsprocedure werden de stukken op een kennelijk zeer stoffige plaats gedeponneerd. De per schip min of meer bijeengebonden, in elkaar gerolde of samengepropte papieren moeten daar tijden lang hebben gelegen. Zelfs wijnliefhebbers kunnen slechts visioenen hebben van de anthracietachtige stoflaag die sommige papieren bedekt. Wat daar ook van zij: één of andere goede genius heeft tenslotte de wanordelijke massa papieren in de bekende hedendaagse archiefdozen laten onderbrengen, gesorteerd naar land van herkomst. De eerste van de onderzochte brieven zijn nog keurig geordend in die zin, dat de papieren uitgevouwen in de dozen liggen. De inhoud van de volgende dozen vormt een ratjetoe. Aan enige vorm van archiefordening is men duidelijk niet toegekomen. Bij dit laatste zal Nederlandstalige hulp noodzakelijk zijn. Onder de stukken blijken namelijk ook papieren van Brandenburgse, Hamburgse en Vlaamse herkomst verzeild te zijn geraakt. Het is dus zeer wel mogelijk dat Nederlandse stukken tussen die van andere landen terecht zijn gekomen. De stand van zaken doet dan ook de vraag rijzen of het niet mogelijk is om, naar analogie van de teruggave door Nederland van papieren aan Indonesië²³⁾, stappen te ondernemen om de stukken naar Nederland te krijgen. Het zou een meer dan welkome aanvulling op onze geteisterde admiraliteitsarchieven betekenen. De hier aangeboorde bron is, niet alleen voor wat betreft de brieven, in menig opzicht rijker dan die waaruit het boek van Van Bakel voortvloeide. Immers in de laatste is alleen maar sprake van brieven van lotelingen náár huis.

In Londen liggen niet alleen brieven van zeevarenden bij de marine, koopvaardij, West- en Oostindische Compagnie enz., maar ook van het thuisfront. Bovendien liggen er brieven van Nederlanders die zich overzee gevestigd hebben.

Wél lijkt het erop, dat de uniformiteit van de (korte)zeemansbrieven groter is dan die van de brieven van lotelingen. Bij de eerste brieven is men geneigd te spreken van formulieren getiteld "bericht van in-leven-zijn die door een beroepsschrijver snel éven zijn ingevuld. Een voorbeeld van zo'n brief is de volgende, geschreven vanuit Malaga d.d. 8 december 1664: "Looft Godt boven al. Een vriendelijcke groetenisse sij gheschreven aan mijn seer wel beminde huysvrouwe. Ick laet ulieve weeten alsdat ick noch kloeck ende gesont ben, ende verhoope dat het met ulieve oock alsoo is. Waer het handers, het soude mijn van harten leet sijn om [te] hooren. Vorder soo laet ick ulieve weeten alsdat wij tegenwoordich lyggen op de reede van Mallegem (Malaga) ende hebben al geloost, ende hoopen met den eersten ense ladinghe weederom in te neemen om naer huys te comen, als het Godt belyeft. Ende hoopen binnen den tijdt van seven ofte hacht weecken thuis te weesen, als het Godt belyeft. Vorder, mijn beminde huysvrouwe, en weet ick niet meer te schrijven dan groedt mij al de vrienden ende blijft den Heere bevoolen, ende wensche ulieve hondertduysent goede nacht. Bij mij, ulieve ghetrouwen man, Chrisstoffel Krebou, ady den hachtsten dissembler gheschreven op de ree van Mallegem" (Public Record Office, Londen, HCA 30-640).

Een aantal andere brieven van gelijke datum en plaats vertoont hetzelfde handschrift met indentieke formules ("verder weet ik niets meer te schrijven" bijvoorbeeld) en evidente schrijffouten in bepaalde woorden. De brief krijgt een persoonlijk karakter door allerlei toevoegingen omtrent de opbrengst van de vracht, mededelingen omtrent ziektes, verandering van schip, hoogte van de gage, enz.

Een enkele brief is door de afzender zélf geschreven. Maar ook in deze zien we de geijkte formules terugkomen. Het papier krijgt echter iets aandoenlijks door het bijna niet te lezen hanepootschrift en het veelvuldig herhaalde "meyn lyffste" of woorden van gelijke strekking. Het lezen van deze brieven is op zichzelf genomen een hele ervaring: het gevoel van herkenning in soortgelijke situaties dringt zich onweerstaanbaar op. Toch is het een sensatie apart - om met Huizinga te spreken: een waarlijk historische sensatie²⁴ - om het zegel van een driehonderd jaar oude brief te verbreken en als buitenstaander van de inhoud kennis te nemen. Een inhoud die voor de geadresseerde na zoveel maanden afwezigheid van zoveel betekenis zou zijn geweest. Dergelijke brieven krijgen nog een extra dimensie door de wetenschap dat de feitelijke loop van de gebeurtenissen anders was dan de afzenders toentertijd wel konden bevroeden. Hoewel veel van die sfeer in de koele druktechniek niet wordt weergegevens, meen ik toch dat in de in bijlage I afgedrukte brieven voor "elck wat wils" aan gevoelens is terug te vinden. De brieven zijn eind 1664 geschreven aan opvarenden van de vloot onder De Ruyter. Voor een beter begrip moge eerst een toelichting volgens.

Voorjaar 1664 werd De Ruyter met een vloot naar de Middellandse Zee gezonden om de Nederlandse scheepvaart tegen de "Turcxsche roovers" te beschermen. De relatief vredige kruistocht werd door geheime opdrachten vanuit de Republiek doorkruist. Het doel van de reis werd drastisch gewijzigd. De Ruyter werd in verband met de op handen zijnde oorlog met Engeland opgedragen zich met zijn vloot "op 't alderspoedighst in stilligheydt ende secretesse" naar de Westkust van Afrika te begeven en vandaar naar het Amerikaanse continent, teneinde de Nederlandse belangen zoveel mogelijk veilig te stellen. Tenslotte moest De Ruyter langs de veiligste route naar huis terugkeren. De vaaropdracht werd in het diepste geheim door een aantal leden van de Staten Generaal geregeld. De Britse ambassadeur Downing, vaak eerder op de hoogte van bepaalde Nederlandse staatszaken dan de betrokkenen, soms al een uur na afloop van een Statenvergadering, werd zodoende om de tuin geleid²⁵. De kapiteinsvrouwen werden niet zoals gewoonlijk verwittigd van het feit dat er bodes naar de vloot zouden gaan²⁶. De aankomst van de snelbodes bleef in de vloot niet onopgemerkt²⁷. Desondanks onthulde De Ruyter eerst enkele weken later de inhoud van de ontvangen berichten aan zijn kapiteins. Het nieuwe vaarschema sloeg als een bom in. Zoschreef zijn zoon Engel: "daer wij seer ontstelt over waren ende niet op sulcken reis gedacht hadden"²⁸.

Uit verschillende brieven geschreven in de maand november 1664 blijkt dat ook het thuisfront van de opvarenden deze koerswijzigingen niet in dank heeft afgenomen. De vrouw van de hoogbootsman aan boord van De Ruyter's schip: "hadt ick geweeten dat de rays met ulieve daarheen geweest soude hebben, ick hadt ulieve met Godts hulp liever tuys gehadt: gij sijt wel uyt mijn ooghen, maar nacht noch dagh uyt mijn harte". Een moeder aan haar zoon: "Beminde kint, ick heb veerstaen dat ie op en sware tocht zal gaen, dat mijn niet lief is; ick bide ulieve dat ie doch altijt Godt vor oghen hout".

Bezien we de inhoud van de hierna afgedrukte brieven nader. De vrouw van zeilmaker Cornelissen beklagt zich erover dat hun, kennelijk nog handelingsonbekwame zoon zich zelfstandig ("op eigen hand")²⁹ als scheepsgezel heeft verhuurd. Zij maakt zich zozeer zorgen over haar zoon dat ze haar man vraagt ervoor te zorgen, dat hij bij hem aan boord komt te dienen. Uit deze brief blijkt voorts, wat we al wisten, dat de vrouwen van de vlagofficieren en de kapiteins niet alleen hun zaakwaarnemer op de wal waren, maar ook een bemiddelende en informatieve functie vervulden ten behoeve van de familieleden van opvarenden. Ook in de volgende brief blijkt de zorg van een moeder voor haar zoon. Ze is ook ongerust over haar buurjongen die aan boord van "die wilde" vaart. Als zoon Teeuwis hem wat kan geven, zal ze het hem graag vergoeden. Helaas voor Teeuwis kan zijn moeder het niet over haar hart verkrijgen de banden met zijn vriendinnetje wat nauwer aan te halen: "wat soude ie met die meyt doen, naedemael dat van ons gesint niet is"? De vrouw van een hoogbootsman verwijt vervolgens haar man dat hij zonder haar in te lichten twee rijksdaalders bij de schipper heeft geleend, die zij nu aan de schippersvrouw terug heeft moeten betalen. En passant deelt zij hem verder mede dat ze geen geld heeft om hem iets te kunnen sturen, zodat hij aan boord maar geld op moet nemen. (Dit kon bij de schrijver die daarvoor een niet onaanzienlijke vergoeding rekende). Uit de volgende brief blijkt - niet verrassend overigens - dat op de vloot ook Engelse zeelieden aanwezig waren³⁰. Waarom mevrouw "Dougelas" haar man belooft stiekem wat tabak te zenden, kan ik niet verklaren. Wél verklaart zij waarom zij, gelijk de familie De Ruyter deed, niet naar het Vlie is gekomen om afscheid te nemen. Evenals in andere brieven worden door haar enkele passages gewijd aan de pest die op dat moment in Nederland huis hield. Het zal je maar gebeuren dat je, ver van huis, de inhoud van de daaropvolgende brief wordt voorgelezen. Het overlijden van de zoon dat, na een aaneenrijging van gezondheidsformules en klachten over de briefwisseling, wordt aangezegd, heeft de afzender kennelijk zo aangegrepen, dat haar echtgenoot Rickersen slechts tot de conclusie kan zijn gekomen, dat zijn vrouw levensmoe was.

De laatste brieven betreffen de zoons van moeder Jaspers, waarvan er twee op hetzelfde schip dienen. Zoon Maghiel heeft kennelijk een meisje Aeryaentgen aan de wal. Ook van haar is een brief aanwezig. De inhoud spreekt voor zichzelf. Zij is kennelijk tijdens het laten schrijven van de brief (18 september) nog niet van de secrete resolutie van de Staten Generaal van 9 augustus 1664 op de hoogte. Zij waant haar geliefde nog "kruisende in de Straat" en in staat haar spoedig uit haar benarde situatie te redden. In het standaardwerk van deze befaamde tocht van 's lands vloot worden Jan Jaspers en zijn twee broers niet genoemd³¹. Wel werd in Londen nog een brief van Jan's moeder gevonden. Zij stuurt ingesloten een rijksdaalder. Over de precaire situatie waarin zijn vriendin zich bevindt, rept zij met geen woord. Hoe het met ons Ariaantje en haar Jan verder is gegaan blijft - spijtig genoeg - dan ook voor ons verborgen. Dit illustreert tevens de zwakke zijde van het aangetroffen materiaal. Het vormt geen doorlopende kollektie. Desondanks, en mij bewust zijnde van Geyl's waarschuwing³², meen ik dat het de moeite waard is deze bron wetenschappelijk aan te boren. Nadat he materiaal op de juiste wijze is geordend kan het immers een tipje van de sluiters, die de échte werkelijkheid achter de oude scheepsjournalen verbergt, laten oplichten. Wie zich niet valselijk maar wèrkelijk rekenschap wil geven van het verleden van de zeevarende, kan niet om deze bron heen.

Noten

1. J. Huizinga, Verzamelde Werken. Haarlem, 1950. Deel 7, blz. 100

2. J.C.Mollema, *Geschiedenis van Nederland ter zee*. Amsterdam, 1939. Deel 1, blz. 128
3. E.Crone, *Het verongelukken van het VOC-schip 'Amsterdam'*. Mededelingen Ned. Ver. v. Zeegeschied. 27, 1973, blz. 36
4. Wèl in *De Volkskrant*, 22 januari 1977: De valse romantiek van de marine door W. Ellenbroek
5. P.J. Bouman, *In de ban der geschiedenis*. Assen, 1961. Blz. 60. Vergelijk voorts M. Schneider, *De Nederlandse krant*. Amsterdam, 1943. Blz. 31
6. Wie bijvoorbeeld de praktijk van het parkeren in de stad kent, zal weten dat het bestaan van een wetsregel iets anders is dan de nakoming ervan. Rechthistorische opvatting dat recht en wet indientiek zijn. Vgl. S.J. Fockema Andreae en L.J. van Apeldoorn, *H. de Groot, Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid*. Arnhem, 1939. Deel II, blz. 13
7. R. Fruin, *Tien jaren uit de Tachtigjarige oorlog 1588-1598*. Utrecht 1959. Blz. 73
8. Nader hierover: S.W.P.C. Braunius in het *Tijdschrift voor geschiedenis* 1977 bij de bespreking van C.H.F. Simons, *Marinejustitie* (Assen 1974)
9. J.C. Mollema, *De Nederlandsche vlag op de wereldzeeën. De vlag in sjouw*. Amsterdam z.j. Blz. 12. Idem, *Met David Pietersz. de Vries in de vier werelddeelen*. Amsterdam z.j. Blz. 8. Duidelijkheidshalve wil ik ook hier zeggen, dat Mollema's verdiensten voor de maritieme historie niet ter discussie staan. Ik prijs mij gelukkig enkele werkexemplaren van de door hem bewerkte boeken in bezit te hebben verkregen. Maar mede op grond van deze werkexemplaren meen ik het voorgaande te kunnen stellen.
10. P. Geyl, *Stukken betrekking hebbende op den tocht naar Chatham en berustende op het Record Office te Londen*. Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. Deel 38. Amsterdam 1917. Blz. 358.
11. *Barlow's journal of his life at sea in king's ships, east and west indiamen and other merchantmen from 1659 to 1703*. London 1934. J. van Bakel m.m.v. P.C. Rolf, *Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd*. Brugge-Nijmegen 1979.
12. S.W.P.C. Braunius, *Admiraal zilvervloot of grondlegger marine?* *Marineblad* 1966, p 457. Hoe hardnekkig bepaalde opvattingen zijn ingebakken blijkt uit later verschenen literatuur. Vgl. aangehaald artikel blz. 466, 468-470 met G.M.W. Acda, *Voor en achter de mast*. (Bussum 1976) Blz. 77
13. A.Th. van Deursen, *Het kopergeld van de Gouden eeuw*. Assen/Amsterdam 1978. Deel I, blz. 42
14. R.E.J. Weber, *De beveiliging van de zee tegen Europeesche en Barbarijsche zeeroovers 1609-1621*. Amsterdam 1936. Blz. 33 en 191.
15. J.E. Elias, *Schetsen uit de geschiedenis van ons zeewezen*. 's-Gravenhage 1916. Deel I, blz. 59
16. Fruin, a.w., blz. 73
17. Bouman, a.w., blz. 59
18. Weliswaar sprak Romein niet over het populaire geschiedbeeld, desondanks zij verwezen naar zijn entreeerde: J.M. Romein, *Het verguisde beeld*, Haarlem 1939. Vgl. ook Huizinga a.w., blz. 193. Een critiek op Romein in P. Geul, *Geschiedenis als medespeler*. Utrecht 1959. Blz. 117.
19. Het prijsrecht komt slechts te pas tegen handelsschepen. Vijandelijk staatsgoed kan krachtens oorlogsrecht genomen of vernietigd worden. Hierover J.H.W. Verzijl, *Het prijsrecht*. 's-Gravenhage 1917. Blz. 122. Vgl. tevens O. Damsté, *Huigh de Groot: verhandeling over het recht op buit*. Leiden 1934. Blz. 130, 123, 149.
Dat ondanks dit toch een onderzoek werd ingesteld naar de "prizepapers" van veroverde Nederlandse oorlogsschepen, vindt zijn oorzaak in het feit dat gevallen bekend zijn waarin de High Court of the Admiralty zich wel met oorlogsschepen heeft ingelaten. De reden daarvoor zou zijn gelegen in kwesties omtrent de verdeling van de buitgelden. Zie hierover A.P. Higgins and C.J. Colombos, *The international law of the sea*. London 1943, blz. 593 en A.P. Higgins, *Ships of war as prize*, in *British yearbook of international law*, 1925, blz. 103 e.v.
20. Aanvankelijk werd daartoe op het voetspoor van Colenbrander, Brugmans en Geyl o.a.

- gezocht in de Foreign State papers en Admiralty papers, daarna werd ogenschijnlijk de maritieme route verlaten en in de Legal records gezocht.
21. *Guide to the contents of the PRO*, vol I, 1963, blz. 156 e.v. De nummers HCA 30/223 t/m 238, 639 t/m 651 en HCA 32/1821 en 1822 betreffen papieren van veroverde Nederlandse schepen tijdens de eerste drie Engelse oorlogen. Achter ieder nummer gaat een grote archiefdoos met papieren schuil. Soms zijn de nummers weer onderverdeeld. b.v. HCA 20/640, part, 1 enz. De stukken kunnen in het Record Office in Chancerylane geraadpleegd worden. (Het verdient aanbeveling van tevoren voor een reader's ticket zorg te dragen). Voor het onderhavige onderzoek gaf ik er de voorkeur aan naar het depot in Ashridge te gaan. Voor zover mij bekend is de readers room aldaar thans gesloten.
 22. Zie hiervoor noot 10.
 23. NRC 25 april 1978: *Nederland geeft kunstschaten aan Indonesië terug*. De Algemene rijksarchivaris, mr. A.E.M. Ribberink, was zo vriendelijk mij een copie te verschaffen van de Joint recommendations concerning cultural cooperation op museum- en archiefgebied tussen Nederland en Indonesië van 22 november 1975. Voor zover bekend zijn deze aanbevelingen nimmer gepubliceerd.
 24. Huizinga, a.w. p. 166 jo. blz. 69.
 25. Hoe Downing aan zijn gegevens kwam vertelde hij eens aan Pepys. Zie R. Braybrooke, *Diary of Samuel Pepys*. London 1920. Vol. II, blz. 603. Als we op het dagboek van de goed geïnformeerde Pepys afgaan, heeft het lang geduurd voordat men in Engeland op de hoogte was van De Ruyter's nieuwe bestemming: hoewel op 12 en 29 oktober 1664 in Londen tegenstrijdige en onjuiste berichten circuleerden, verneemt Pepys eerst 22 december het nieuws van de herovering van Guinea en op 24 december de nadere bijzonderheden. Zie a.w. I, blz. 525, 530, 540 en 541.
 26. Zie voor de gang van zaken rond de geheimhouding van de opdracht aan De Ruyter in de Staten Generaal: G. Brandt, *Het leven en bedrijf van den heere Michiel de Ruiter*. Amsterdam 1795, II, blz. 168 e.v. Het niet verwittigen van de kapiteinsvrouwen op blz. 183.
 27. Brandt, a.w., blz. 185 en 186.
 28. P.J. Blok, M.A. de Ruyter. 's-Gravenhage 1928. Blz. 204.
 29. *Mondig, afgeleid van "munt"*, hand, figuurlijk: macht. Aldus S.J. Fockema Andreae, e.w. blz. 17. Vgl. deel I, B I, D 6.
 30. S. Hart, *Zeelieden te Amsterdam in de 17e eeuw*. Mededelingen Nederl. Ver. v. Zeegeschiedenis 17, 19, blz. 5.
 31. P. Verhoog en L. Koelmans, *De reis van Michiel Adriaanszoon De Ruyter in 1664-1665*. 's-Gravenhage 1961.
 32. Geyl, a.w. blz. 359.

BIJLAGE I

1. *Op de omslag*. Desen brief te bestellen aen Pieter Cornelisen, seyllemacker op schip De Spighel met mijnheer vis-amerael Machiel de Rytter. *Tekst*: Looft Godt boven al. Den 19 ochtober 1664. Ersame lieve wellbeminde man Pieter Cornelissen. Ick, Orseltie Pieters, ulieve beminde huysvrou, laat ulieve weeten, dat ick noch, Godt lof, klo[e]k end gesont is met onse kinders. Soo ick veerhope dat met ulieve mijn lieve beminde man ock soo is. Waer heet anders met ulieve, was vor mijn en grote droefhey om te hoerren, weet Godt Almachtigh, die en kender alle menschen harten is. Vorts laet ick ulieve weeten, dat ick ulieve onse seun leyt in Figo om nae De Straet toe te gaan met schip De Gekronde Zwalli (Zwaluw?), en dat ie hem veerwachte moet. Ende hij heeft hem veerhuurt op sijn e[y]ghen hant teghen mijn danck. Mijn alderliefste man, als ie bent soo dichbey dat ie bij heet schip komt, doet u beste ende siet dat ie de jonghe van schip kregghen kan. Bij ulieve, dat soude mijn lief wesen, dat ie hem afkregen kan. Lieve man, ie schrijft om goet, dat is niet moghelijk dat ick heet heen kregghen kan. End De Rytters vrou is niet thuys, die is in Seelandt, soo ick niet weet heen te kregghen. Als ick heet he[e]n

kreghen, sal ick mijn beste om doen. Liewe man, schrijft mijn doch wederom met ten ersten. Vorts niet mer als ick wensch ulieve mijn liewe man in Godts bewaeren. Godt wil ulieve geluck end seeghen veerleenen, dat wij met gesontheit moghen veergaeren. Nu we[e]st vriendelijck van mijn gegroet end van onse kinders. Godt spaert ulieve gesontheit end langh leven tot saligheyt. Hiermet Godt bevollen bij mijn, Orselte Pieters, ulieve beminde huysvrouw. (Public Record Office, HCA 32, 1822)

3. *Op de omslag*: Desen brief te bestellen aen Teuwis Jansen Stopegat die in die hut is op heet landts orloghschip De Spighel met mijnheer vis-amerael Machiel de Ryter. Met vrient, die Godt bewaert. *Tekst*: Looft Godt boven al. Den 11 november 1664. Erwaerdighe liewe welbeminde son Vrerick Jansen Stopegat, ick ulieve moeder laet ulieve weeten, dat ick noch, Godt lof, kloek en gesont is met ulieve seuster. Soe ick veerhope dor Godts genade, dat heet met ulieve, mijn alderliefste beminde son, ock so is. Waer heet anders met ulieve, heet soude mijn en grotte droefheyt wesen om te hoorren, weet Godt almachtigh die en kender alle menschens harten is. Vorders, liewe beminde son, laet ick ulieve weeten dat ick ulieve brief ontfangen heb van Kallis (Calais, Br.) af, ende daer heb ick ulieve goeder gesontheit uyt veernomen met grotte blidschap, dat mijn en grotte trost is. Godt laet heet langhe duren tot saligheyt, dat ick altijt sulcke goede tijdingh van ulieve magh hooren. Daer is mijn veerlangsel nae, beminde kint. Ick heb veerstaen, dat ie op en sware toch sal gaen, dat mijn niet lief is. Ick bide ulieve dat ie doch altijt Godt vor oghen hout. Ick hop Godt sal ulieve bewaeren, want Sijn hant is overall sowell te watter als te landt. Hij is en behoeder over alle die hem aenroepen. Beminde liewe kint, ie schrijft mijn van die meyt, dat ick sij wat te vrient houden sal. Wat soude ie met die meyt doen, nademael dat van ons gesint niet is. Als Godt belieft dat ie thuis komt, sal alles well gaen, maer sij doet ulieve groeten. Mede laet ick ulieve weeten, dat ick geen tijdingh van u broer uyt Ostingen gehat heeft, maer doch heb ick geelt ontfanghen, dat hij noch leeft. Lieve kint, soo dat kwaem dat ie bey Vredrick kwaem, naest onse de[u]r, hij vaert met die wilde (?), soo ie bey hem komt, soo doet hem wat goets. End, dat hij wat van doen heb, dat ie hem beyseet, sijn moeder sal heet weder tot dancke betallen. Mede laet ick ulieve weeten dat u grotte nicht, Marytje Jans, die de schipper gehat heeft, die is de bruyt met en wijnkoper. Vorders, liewe kint, is mijn schrijven niet mer als: west vriendelijck van mijn end ulive seuster en van alle onse vrienden gegroet. Die leven noch gesont end wenschen ulieve geluck ens seegen des Heeren, dat wij met gesontheit weder mogen veergaeren so 't ons salight is. End soo ie wat veerschit aen Vredrick, soo schrijft mijn dat. Nu hiermet Godt bevollen bey mijn, ulieve moeder, Wellempie Vrericks. (Public Record Office, HCA 32, 1822)

3. *Op de omslag*: Desen brief sal men bestellen aen Erassemus Durcksen, hooghbootsman op 't schip De Spiegel met menheer admyrael De Ruyter. Met vrient, die Godt bewaert. 11/11.1664. *Tekst*: Eersamen ende zeer beminde Erassemus Durcksen, ick ulieve huysvrouw Grietjen Matijs, ende ons kinderen met name Anntjen Jans, Marwitjen Jans ende onse Eelsjen Jans, wij sijn alle tesamen noch kloek ende gesont. De Heere zij daervoor geloofte ende gedanckt in der eewigheyt. Verhoopende door Godt ghenade dat het met mijn zeer lieve man Erassemus Durck oock zoo waar. Waer het anders, dat zoude ons seer leet zijn om [t]e hooren, dat weet Godt allemachtigh, die en kender van ons aller menschen herten is. Voorders soo laat ick ulieve weten alsdat ick ulieve schrijven van den 4 oktober gekregen hebben en den inhoudt wel verstaen, als oock mede ulieve gesontheit, hetwelck mijn lief ende aanghenaem was omme te hooren. Voort zoo laet ick ulieve weten, alsdat schipper Jan zijn huysvrouw bij mijn geweest is en brengt mijn een reeckeninghje van twee rijckxdaelders, hetwelck hij ulieve verschooten zoude hebbe. Want ick grootelijckx verwondert ben, dat gij mijn een weynigh daervan hebt laten weten, mijn zeer beminde man, ick oock zoude ulieve wel wat sturen, maer ick en kan het niet bijbrenghe. Maar indien gij yts van doen hebt, gijlieden mach u wel wat tegoet doen van 'tgeende gij sloop opnemen kan, want ick ulieve voor dees tijt niet stueren kan, en mijn hart wel goet is. Ende ick heb van onse zoon Cornelis Jansen schrijven gecreghen en hij ontbiedt sijn seer lieve vader 10.000 goedenacht. Ende hadt ick geweten dat de rays met ulieve daarheen

geweest soude hebben, ick hadt ulieve met Godts hulp liever tuys gehandt. Gij sijt wel uyt mijn ooghen, maar nacht noch dagh uyt mijn harte. Ende doet zoo veel ende schrijft met alle gelegenthede want hetselve mijn aanghenaem is, ende waer dat ick de brieve bestellen zal, die ick aen ulieve stuer, want ick schrijf met alle scheepen die naer ulieve toegaan. Ende Elsjen Jans, onse zeer lieve dochter, die wenst haer zeer lieve vader veel 10.000 goedenacht en onse dochter Annitjen Jans en Marritjen Jans, die doen haer zeer lieve vader van harten groeten. En ick, ulieve huysvrouw Grietjen Matijs, en weet, mijn zeer lieve man Erassemus Durcksen, niet meer te schrijven dan ick beveel ulieve den Alderhooghste in Zijn bescherminghen veel 10.000 goedenacht ende geluck ende behoude rays. Dat wij malcander met voryge gezontheit weer moghen zien ende de Heere wil ulieve met Zijn heylyghe enghelen geleyden ende convoyeren ende brenghe ulieve ter plaat[se] daar gij geerne waart ende van harten gegroet. In Amsterdam, A.D. 1664, den 11 november, bij mij, ulieve huysvrouw Grietjen Matijs ende ons kinderen met namen Annitjen Jans, Marritjen Jans ende onse dochtertjen Elsjen Jans. (Public Record Office, HCA 32, 1822)

4. *Op de omslag*: Aen mijn beminde manman Doegelas, vaerende met mijnheer De Ruyter op 't schip De Spiegel. Met vrient, die Godt bewaert. *Tekst*: Amsterdam, the 20 of octobe 1664. Loveing and dier husband, my kind love, remembered to you latting you to understand, that I am in guid helth, thanks be to God. Desyting the lyke of you and all your guid freinds. Wondring mutch of you, that I do not hier from you and I have wrytten to you 5 letters befor this, witch makes me mervell mutch of your oncyndnes (?). I would very willingly send you what is nedfull for you, but ther is nobody that will take anything from me for fear of the siknes. But thanks be to God, I am frei of that as yet. But I sall do my best to send soum tabaco to you secretlie if it be possibell with the first occasione. As for cumming to you to the flei, I wold very willingly a coume to you, but the compenny that wont doune. Then lost the better ots and aprenes beyond them wyth I thank God. I love to the best desyring you, my dier hert, to louk to yourself and being guid compenny. I thank God your menners is to the best till your homecumming. No forder but remembring my kind love to you and to all guid freinds. The siknes is now bad hier for the present but this it is awated 100. This weik 757. Remember, my louve, to James Smyth and to all your guid freinds. Isebell Lorremers hir childe is all dead. With Jannet Loremer hir commend and the wrytter heyrof, James Ross. Remaining your louving weff till death, Elsebeth Fyffe. *In de marge*: My hert, send me a letter with the first occasione or with the post whatever it cost. I sall pay for it and give you thanks besyde. (Public Record Office, HCA 32, 1822)

5. *Op de omslag*: Desen brief sal men bestellen aen Pieter Rickersen, vaerende voor bootsgesel op het schip genaemt De Spiegel. Met vrient, die Godt bewaert. *Tekst*: Looft Godt boven al. In Amsterdam, den 11 november anno 1664. Een vriendelijcke groetenisse sij geschreven aen mijn seer lieven bemynde alderliefste man Pieter Rickersen. Ick, ulieve huysvrouw, Marritje Korto, en ick laet mijn bemynde liefste weet, alsdat ick nou reedelick gesont ben, Godt heb lof ende danck voor sijn genaden. --- Oock laet ick mijn bemynde alderliefste man weeten, alsdat ick ulieve brief van den 3 oktober wel ontfangen hebben ende daeruit verstaen ulieve goeden gesontheit, hetwelck mijn seer lief ende aengenaem was om hetselven te hooren. De goeden Godt, die wil ulieve ende ons voorts bewaeren tot Sijne eer ende tot ulieve mijn alderliefste salicheyt, amen. Ende ick hebbe oock uyt u brief verstaen alsdat mijn bemynde soo weynich brieven van mijn gekreegen hebt ende dat en kan ick niet gebeeteren mijn alderliefsten, en moet het mijn niet qualick afnemen, want het en is mijn schult niet, want ick hebbe mijn bemynde al 6 brieven beschreven ende datse niet bestelt worden, dat en is mijn schult niet. Ende oock soo laet ick mijn bemynde weeten, alsdat onsen Abraham deesen bedroefde weerelt is overleeden ende ick hebbe oock heel cranck geweest ende het heeft wel 7 ofte 8 weecken geduert, maer ick hebbe wel 6 weecken pladt te bedde gelegen ende ick hebben de swaerigheyt gehadt op mijn been. --- Oock sulcken swaeren koortsen soodat men niet en dachte dat ick en uere niet en soude leeven, maer het en is noch mijn tijt niet geweest ende het en heeft oock Godt niet belieft om mijn uyt het dal ter traenen te verlossen, want hier en is niet

te beleeven dan kommer ende moeten. Ende oock soo ben ick oock ser bedroeft om onsen soon, want het is mijn soo eenich, soodat ick het mijn bemynde ende alderliefst niet schriuen en kan. Want als ick noch aen hem gedenck, soo is of mijn hert in mijn lif kapot ende ommers is hij van alle moeyte ende kommers verlost, want hij en sal soo niet suckelen. --- (Public Record Office, HCA 32, 1822)

6. *Op de omslag*: Desen brief sal men bestellen aen Jan Jaspersz. van Rotterdam, uytgevaren metten schout-bij-nacht Aert Jansz. van Es. Met vriendt, die Godt bewaert. *Tekst*: Looft Godt. In Rotterdam, den 18 september 1664. Beminde kinderen, Jan Jaspersz. ende Jacob Jaspersz., naer hertelijcke groetenisse, dient desen als dat ick ulieve moeder alsmede ulieve susters noch in goede gesontheit sijn, de Heer heb lof en danck voor Zijne genade. Verhopende van herten dat het met ulieve mede soo is. Bij aldien het anders waer, dat soude ons van herten leet sijn, dat weet de Almogende Godt, die is de kender van alle menschen hert. Vorders soo weet, mijn beminde kinderen, als dat het hier benefens andere steden het gantsche lant door al vrij sterft, soodat de hant des Heeren opgeheven is om ons te straffen om onser sonden wille, de almachtige Godt wil ons genadich sijn. Daerom soo moeten wij ten wedersijden te meer als het doendelijck is malckander laten weten hoe het met onse gesontheit is. Vorders soo weet, mijn beminde kindt Jan Jaspersz., alsdat ick ulieve midts desen sende een rijcxdaelder aen gelt. Gelieft het ulieve dat gij u broeder Jacob yets daerof mededeelt, het sal mijn lief sijn, maer stelle het aen u beleeftheit. Ende seght hem dat sijn vrouw en kinderen noch gesont sijn ende doen hem seer groeten. Ende alser een victalyschip naer ulieve toe gaat, sal u dan wat stieren. Maer nu en betrouw ick niet, dat het terecht soude komen. Hiermede wil ick mijn beminde kinderen in de bescherminge des Alderhoochsten bevelen, hem biddende dat hij u voor alle ongeval wil bewaren ende behouden reyse verleenen, opdat wij malckander met lief en met gesontheit mogen aenschouwen. Hetwelck ons den goeden Godt wil gunnen, soo het ons salich is, amen. Ende beyde tesamen duysent goedenachten van mijn ende van u susters wegen, ende als gij schrijft soo schrijft oft gij het gekregen hebt. Door ordre van ulieve moeder Annetje Machiels.

(Public Record Office, HCA 32, 1822)

7. *Op de omslag*: Desen brief sal men bestellen aen Machiel Jaspersz. van Rotterdam, varende metten capitein Leendert Haeckswant, cruysende in de Straet. Met vriendt, die Godt bewaert. *Tekst*: Looft Godt. In Rotterdam, den 18 september 1664. Beminde soon Machiel Jaspersz., hertelijcke groetenisse. Dient desen om ulieve te laten weten [dat] mijn alsmede ulieve susters gesontheit [goet is], de Heer heb lof en danck voor Sijn genade. Verhopende van herten dat gij mede noch in goede gesontheit sijt. Bij aldien het anders waer, het soude ons leet sijn om te hooren, dat weet Godt almachtich, die een kender van aller menschen hert is. Vorders soo weet, mijn beminde kindt, dat de handt Godts over dit gantsche lant opgeheven is, ons castijdende vanwegen onse sonden, want het hier neffens in andere steden seer sterft soodat de menschen in een dach à twee gesondt en doot sijn, soodat het een v[r]ee[s]chelijcke tijt is. Den goeden Godt wil ons altsamen genadich sijn. Daerom soo laet doch bij alle gelegenheit weten hoe het met ulieve is, gelijk wij van gelijcken sullen doen. Vorders soo weet, mijn beminde kindt, alsdat ick ulieve midtsdesen sende een rijcxdaelder aen gelt. Soude ulieve wel wat anders stieren, dat ick dencke dat gij wel van doen soudt hebben, maer vreesse dat het ulieve niet behandicht soude worden. Maer soo wanneer der een viktalyschip naer ulieve toe vaert, sal u dan wat senden. Ende als gij schrijft, soo schrijft meteenen of u de rijcxdaelder wel behandicht is. Hiermede wil ick mijn beminde kindt in de bescherminge des Alderhoochsten bevelen, Hem biddende dat Hij ulieve in lange gesontheit tot salicheit wil sparen, amen, ende behouden reyse verleenen, opdat wij malckander met lief en met gesontheit mogen aenschouwen, ende duysent goedenachten van mijn ende van u susters wegen, door ordre van ulieve moeder Annetje Machiels.

(Public Record Office, HCA 32, 1822)

8. *Op de omslag*: Aen den eersamen Jan Jaspersen, jongman van Rotterdam, bootgesel, is u[y]tgevaeren met kappeteyn Aert van Es, schout-bij-nacht, kruysende in de Straet. Met vriendt, die Godt bewaert. *Tekst*: Looft Godt altijt. In Rotterdam, den 18 september 1664. Een vriendelijcke groetenisse aen mijn seer lyeve en welbeminde vriend Jan Jaspersen. Ick laet u weeten alsdat ick noch redelijck wel te pas sijn met al onse vrienden, die sijn noch kloeck ende gesont. Als wij verhoope dat het met u oock soo is. Dat het anders waer, het soude ons van herten leet sijn, dat weet Godt die een kender is van alle herten. Vorders, mijn beminde, ben ick seer verwondert dan wij geen brieven van u en krijgen, daer ick seer naer verlangge. Den lesten die ick van u ontfangen hebbe, die was geschreeven in 't begin van mey, en sint geen meer. Doch u[y]t dien verstaen u gesontheit, 'twelck mijn lyef was om [te] hooren. Verhoope dat de Heer u voort gesontheit sal verleenen en u en mijn Sijnen seegen sal verleenen tot den eynde toe. Vorders, Jan Jaspersen, hebbe ick u al vijf brieven geschreven en daer al een en ander in verhaelt van u reys, maer ick hebbe noyt verstaen dat ghij van mijn brieven ontfangen hebt, daer ick seer in verwondert ben. Ick hadde u verhaelt dat ick niet docht, dat u reys soo langge soude dueren. Volgens ghij mijn beloofde, dat ghij niet langger u[y]t soude blijven als tot Alderheyligen, en u maets schrijven dat het wel Kermes weesen sal, soodat ick dat niet gedocht hadde. En hadde 't wel anders gewent, want ghij weet wel waerom. Want 'tgeen ick teegen u seyde, dat is nu soo en ghij kent wel dencken wat mijn daervan overkoomen sal. Vorders, mijn beminde, ick verlange wel, dat weet Godt, dat ghij mocht koomen, maer ick hadde noch lyever dat ghij al waert om reede wille dat ick u niet mach schrijven, maer kost ghij selver leesen, ick meen ick soude u wel meer schrijven. Ghij kent eevenwel wel verstaen wat ick meen. Ick wenste wel dat ick oock schrijven kost, ick soude u mijn hart wel oopenbaeren. Doch 't en kan anders niet weesen, ick moet Godt de saeck beveelen, ick hoop dat Die ons sal verleenen dat ons salich is. Vorders, mijn alderlyefste naest Godt, moet ick u den Almachtigen Godt beveelen, mach ick u maer met gesontheit sien, daer ick seer naer verlangge, dat weet Godt. Laet ons den Heer voor oogen houden. Ick hoop dat Hij alles wel sal schicken. Ick hoop dat de Heer u geluck en behouwen reyse sal verleenen, dat wij malckander met gesontheit sullen sien, soo het ons salich is. Dat wens ick u van herten met al u scheepsvolck en ick wens u van herten honderddusent genacht. En mijn moeder en u moeder doen u dusent genacht seggen en mijn suster Jannetgen Dirckx en u susters en alle goede bekende doen u veel genacht seggen. En segt ons bey u broers genacht, Jakop en Machiel, en voert alle goede bekende. U broers vrouw is oock noch gesont met haer dry kinderen en sij doet haer man en u veel genacht seggen en voert van mijn noch eens dusent genacht, bij mijn Aeryaentgen Dirckx, ulieve vriendinne tot in der doot.

(Public Record Office, HCA 32, 1822)

BIJLAGE II

Public Record Office.
High Court of Admiralty (HCA)

archieffnummers ¹⁾	periode	nummer index op de leeszaal (in nr. 646 index ca. 1664-1670)
HCA30	639-647	1655-1670
	651-652	1671-1690
	656	1690-1740
	659-662	1741-1750
	683-688	1751-1760
	712-713	1761-1770
	718-725	1771-1780
	735	
	744	1776-1782
	745-750	1781-1790
	754-769	1791-1800
	770-771	1796-1802
HCA32/	24-32	1689-1700
	33-45	1689-1699
	48-86	1702-1733
	87-91	1702-1723
	92-93	1709-1712 9/4pp. 32-42
	94-160	1739-1748 9/12
	161-259	1756-1763 9/13
	260-493	1776-1786 9/14
	494-930	1793-1802 9/16
	931-1345	1803-1815 9/16
	1346-1820	1803-1817 9/17

- 1). HCA 32 omvat ook niet-Nederlandse schepen en ondervragingen der bemanning. Soms zijn stukken verdwaald; in index 9/14 komen bijvoorbeeld ook schepen voor die na 1793 genomen zijn.

Blijven of weggaan? De perspectieven voor marineofficieren tijdens de nadagen van de Republiek 1751 - 95

Drs. G.J.A. Raven

De tweede helft der achttiende eeuw is in de maritieme, en met name de marinegeschiedenis nog steeds een wat minder bekende periode. Wel zijn er de laatste jaren kleinschalige onderzoeken gedaan in het kader van werkcolleges voor studenten en minder nautisch georiënteerde studies. Verder heeft de grondige dissertatie van J.R. Bruijn over de Amsterdamse Admiraliteit in 1713-51 een geldigheid die tot ver in de hier bedoelde tijd doorloopt. Recentelijk is de belangstelling met name gericht op de gewone en meestal naamloze zeeman. Hieronder mag ook de groep subalterne marineofficieren, de commandeurs en luitenants gerekend worden, die sporadisch wel in de Admiraliteitsarchieven voorkomen, maar nauwelijks aandacht gekregen hebben. Uit Bruijns onderzoeken is gebleken dat zij, indien zij niet over een andere bron van inkomsten beschikten, bepaald geen benijdenswaardige positie bezaten. Men moest lang wachten op promotie en had alleen tijdens actieve dienst zijn gage. Tot in de rang van kapitein was het dienstverband vrij los en moest een plaatsing maar afgewacht worden. Vergeleken met de koopvaardij was de gage niet aan fluctuaties onderhevig, maar dit kon gezien de geringe verdiensten nauwelijks een voordeel zijn. Ook waren er niet veel bijverdiensten. De belangrijkste daarvan, de kostpenningen, waren afhankelijk van een commando over een oorlogsschip en dus meestal niet voor subalterne officieren weggelegd. Dit was een schrille tegenstelling met de VOC, waar de gages in het niet vielen bij de winsten uit privéhandel en de steekpenningen, terwijl daar bovendien een vast dienstverband van ongeveer vijf jaar bestond. Velen van hen zochten dan ook na verloop van tijd elders hun heil. De alleen met het oog hierop bedachte promoties van 1748-50 en de toen eindelijk wat vlottere betaling van gages waren een druppel op de gloeiende plaat toen de werkgelegenheid van de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-8) wegviel.¹⁾

Een boeiende vraag is in hoeverre deze situatie reeds tijdens de tweede helft der achttiende eeuw verbeterde. Vóór oorlogen en binnenlandse onrust culmineerden in de val van het ancien régime had de marine immers alweer geruime tijd de belangstelling van de overheid. Belangrijke hervormingen op het gebied van sociale zekerheid en arbeidsvoorwaarden moet men echter een eeuw later zoeken. Slechts de instelling van een vast korps zeeartilleristen en de uitbreiding van het aantal vaste gages voor enkele groepen officieren en onderofficieren zijn vermeldenswaard, en beide vindt men pas in 1792. Andere maatregelen hadden meer betrekking op de bekwaamheid van de officier en de effectiviteit van de organisatie.²⁾ Verder is bekend dat - net als in 1744 - in het oorlogsjaar 1781 behalve aan manschappen en onderofficieren zelfs een tekort aan luitenants ontstond, dat moest worden aangevuld met minder bekwame koopvaardijvaarders. De Jonge noemde als oorzaken het verval der zeemacht, het losse dienstverband, de weinige carrièremogelijkheden en de Britse krijgsgangenschap van bemanningen van veel koopvaarders.³⁾

Betekent dit dat de tweede helft der achttiende eeuw even ongunstig was voor het beroep van marineofficier als de 'rustige jaren' tevoren? En in hoeverre was de situatie bij Amsterdam nog gunstig vergeleken bij de andere Admiraliteiten van de Maze, Zeeland, het Noorderkwartier en Friesland, waarvan de drie laatste eigenlijk zo klein waren geworden dat ze bijna te verwaarlozen zijn? Om deze vragen te beantwoorden is getracht aan de hand van een gereconstrueerd 'ellebogenboek' - een lijst van officieren naar Admiraliteit en anciënniteit - de carrièregang te kwantificeren. Achtereenvolgens zullen aan de orde komen de omvang van het officierkorps, de carrièregang en het verband met andere beroepsmogelijkheden.

I. De sterkte van het korps officieren.

Gedurende de achttiende eeuw verschenen jaarlijks bij diverse boekverkopers zogenaamde